

CITES

1. El Cisma d'Occident o Cisma Papal designa el període de crisi viscut entre 1378 i 1417 durant el qual dos papes rivals, un establert a Roma i un altre a Avinyó, es consideraven únic i legítim papa; a partir del Concili de Pisa (1409) els papes rivals foren tres. El cisma es va resoldre finalment amb el Concili de Constança (1417) que establí de nou un únic papa reconegut per tota la Cristiandat.
2. En el decurs de la història han existit moviments religiosos considerats en menor o major grau precursors de la Reforma com el priscilianisme (segle IV), el valdisme (XII-XIII), el wyclifisme (XIV), l'husisme (XIV) i el savonarolisme (XV). Altres corrents religiosos cristians alternatius al catolicisme van ser el montanyisme (II), el novicianisme (III), el nínecisme (IV), el donatisme (IV), el paulicianisme (V), el pelagianisme (V), el bogomilisme (X), el patarinisme (XI), l'arnaldisme (XII) i el catarisme (XII-XIII).
3. Erasmus de Rotterdam, creador del moviment humanista i llavors famosíssim per les seves obres literàries, va ser el tercer en disputa en la polèmica entre Luther i el Papa. En vantar-se Luther que la traducció que Erasmus havia fet de la Bíblia havia estat una de les seves fonts de informació va posar el savi en un primer pla de la discòrdia quan la seva mentalitat prioritzava la seva independència individual i intel·lectual. BATAILLON, Marcel: *Erasmus y España*. Fondo de Cultura Económica, México, 1986.
4. Com els enllumenats. Va ser un moviment religiós existent als regnes hispànics entre 1510 i 1530 perseguit per la Inquisició en ser considerat herètic i relacionat amb el protestantisme; els enllumenats negaven qualsevol mediació (de Crist, l'església, els sacraments) amb Déu. LLORCA, Bernardino: *La Inquisición española y los alumbrados*. Universidad Pontificia de Salamanca, 1980.
5. En el pensament providencialista religiós de Carles I es va mantenir sempre en acció un triple front: l'acció política presidida per una concepció religiosa; extirpar l'heretgia luterana; la lluita contra l'infidel (poder turc).
6. ALCALÁ, Ángel: *Literatura y Ciencia ante la Inquisición Española*. Ediciones del Laberinto, Madrid, 2001, p. 9.
7. L'anglicanisme és, de fet, una ruptura o cisma amb l'Església Catòlica Romana.
8. ANDERSON, Justo: *Historia de los bautistas. Sus bases y principios*. Casa Bautista de Publicaciones, Alabama (EUA), 1978.
9. BRENON, Anne: *Les cathares. Vie et mort d'une Église chrétienne*. J. Grancher, París, 1996, p. 154.
10. COMBA, Ernesto: *Historia de los valdenses*, CLIE, Barcelona, 1987.
11. VV.AA.: *Iglesia y Religiosidad en España. Historia y Archivos*. Anabad, Toledo, 2002, p. 518.
12. Viquipèdia sense citar font.
13. GONZÁLEZ, Joan: *El protestantisme a Catalunya*. Bruguera, Barcelona, 1969, p. 11.
14. Aquesta imatge, segons la llegenda, va arribar de les Castelles portada pels àngels perquè no hi era ben tractada. Els veïns d'Empúries en trobar-la erigiren l'ermita que anys a venir havia de convertir-se el convent dels servites.
15. CAPDEVILA, Alexandra: "Les característiques de la immigració occitana a l'Alt Empordà abans de 1640", Actes del congrés: Fronteres. Una visió des de l'Empordà. *Annals de l'IEE*, Figueres, 2011, pp. 217-236.
16. ZAMORA, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, edició de Ramon Boixerareu, Curial, Barcelona, 1973.
17. Josep Melcior Prat i Solà (1779-1855) va ser un il·lustrat, traductor i polític lliberal. Durant la guerra del Francès va ser redactor del *Diario de Sesiones de las Cortes de Cádiz* i els anys 1822-23 fou diputat en les corts durant el Trienni Liberal. El 1823 es traslladà a la Gran Bretanya on va traduir el Nou Testament i part de l'Antic Testament per encàrrec de la SBBE.
18. GONZÁLEZ, opus. cit., p. 26.
19. Els colportors eren homes al servei d'una societat bíblica que viatjaven a cavall d'un ase carregats de Bibles, Nous Testaments i Evangelis que venien en fires i mercats, en camins i places i en visites domiciliàries casa per casa. Van sembrar la llavor bíblica amb valentia i gran coneixement de les Escripures, tot i que el desenvolupament dels seus ministeris va estar sembrat d'amenaçes, insults i apedregades.
20. Ídem nota 15.
21. L'Escala es va trobar en unes poques setmanes de diferència amb 500 o 466 cadàvers (segons les fonts) que calia sepulturar urgentment. COLOMEDA, Lluís: "El cementiri fill de la malària", *L'Escalegenc*, núms. 341-342, l'Escala, novembre-desembre 2008. També a web: <<http://scalatunel.blogspot.com>>.
22. Manuel Azaña Díaz (1880-1940), polític i escriptor, va ser president del Govern espanyol (1931-1933 i 1936) i de la II República (1936-1939).
23. VENTURA, Jordi: *Els heretges catalans*. Selecta. Barcelona, 1976, pp. 185-186 i 193.
24. Abdó Terradas Paulí (Figueres, 1812- Medina Sidònia, Andalusia, 1856), escriptor i alcalde de Figueres en dues ocasions, va ser un dels pares del republicanisme federal. Terradas, membre il·lustre de la Catalunya descreguda i rebel, serà recordat aquest any a la seva ciutat natal en el bicentenari del seu naixement.
25. RAHOLA, Carles: "Don José Maria Maranges de Diago", *Suplemento Literario de El Autonomista*. Girona, 1926-10-01, p. 4.
26. PUIGVERT, Joan: *El sexenni democràtic a girona: actituds religioses i moviment obrer (1868-1874)*. Universitat de Girona, Girona, 2000, p. 50.
27. *El Ampurdanés* (1861-1913), segon periòdic amb aquest nom, va ser l'iniciador, acompanyat de *La República* i *La Barretina*, de la tradició periodística de signe republicà i federal a terres empordaneses. GUILLAMET, Jaume i altres: *Història de la premsa de Figueres (1809-1980)*, Ajunt. Figueres, 2009.
28. El figuerenc Sunyer i Capdevila (1826-1898) va publicar el 1869 dos opuscles titulats *Guerra a Díos* i *Diós*, que provocaren molt d'escàndol i algunes rèpliques anunciades en els butlletins diocesans.
29. L'Associació Internacional de Treballadors (AIT) o Primera Internacional fou la primera gran organització que va tractar d'integrar partits, sindicalistes, socialistes, anarquistes i associacions obreres de variat signe. L'encarregat de redactar els seus estatuts va ser Karl Marx.
30. GONZÁLEZ, opus. cit., p. 33.
31. Els Germans de Plymouth és una branca de l'Església Evangèlica nascuda entre el primer i el segon quart del segle XIX que es reunia a la ciutat de Dublín per practicar la unitat del món denominacional evangèlic.
32. George Lawrence començà el seu apostolat a Catalunya poc abans de 1868. Es lliurà a diverses activitats i organitzà escoles per l'ensenyament d'infants i comunitats a Barcelona i a Caldes de Montbui.
33. GARCÍA, Màximo: "Corrientes teológicas y sociológicas que han influido en el protestantismo español", *Anales de Historia Contemporánea*, 17, juny 2001. p. 100.
34. GONZÁLEZ, opus. cit., p. 43.
35. BONET, Pere: *Història dels Baptistes a Catalunya*. UEBC. Barcelona, 2001, p. 19.
36. HUGHEY, Jhon David: *Historia de los bautistas en España*. Casa Bautista de Publicaciones, Madrid, 1964, p. 26.
37. BONET, opus. cit., p. 32.
38. BONET, opus. cit., p. 51.
39. Ídem, p. 19.
40. *El Faro Ampurdanés* era una publicació setmanal editada en castellà de tendència progressista que va aparèixer a Figueres el 1888 en substitució d'*El Clamor Ampurdanés* i va desaparèixer en el decurs del mateix any. GUILLAMET, opus. cit., p. 98-99.
41. *El Evangelista* (1884-1935) era una revista mensual dedicada a articles devocionals i notícies fundada i dirigida fins el 1890 pel missioner baptista suec Lund. A partir de 1890 la dirigiria el missioner de les Assemblees de Germans Henry Payne.
42. RAURELL, Carles: *Apunts d'història de la primera Església Evangèlica Baptista de Sabadell (1889-1989)*. Sabadell, 1990.
43. Homilètica és la branca de la retòrica que tracta de les homilies.
44. Spurgeon, fill i nét de pastors puritans conegut com 'Príncep dels predicadors', va ser un predicador baptista que va evangelitzar 10 milions de persones. Els seus sermons han estat traduïts a diversos